

**АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «ЛЮБОВ»
У СОНЕТАХ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА****ASSOCIATIVE-SEMANTIC FIELD OF THE CONCEPT “LOVE”
IN THE SONNETS OF WILLIAM SHAKESPEARE****Комлик Н.Ю.,***orcid.org/0000-0002-3083-8328**доктор філософії,**викладач кафедри загального мовознавства та іноземних мов**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

Стаття присвячена дослідженню асоціативно-семантичного поля концепту «любов» у сонетах В. Шекспіра, які вирізняються не лише багатством образів, а й глибокими філософськими роздумами про життя, призначення людини, сутність кохання. Розвідка є результатом аналізу одиниць, які виформовують складне асоціативно-семантичне поле семи «любов» як багатогранного, часто суперечливого поняття. Тема кохання є однією з наскрізних у сонетарії письменника, відповідно й концепт «любов» домінувальний з-поміж інших. Зауважено, що не лише внутрішній світ ліричного героя вибудовується навколо нього, натомість цей образ є віддзеркаленням глибоких філософських роздумів митця.

У розвідці подано детальний аналіз природи й структури асоціативно-семантичного поля. Проведено демаркаційні межі між трьома типами полів: семантичним, асоціативним й асоціативно-семантичним. Зроблено висновок про те, що асоціативно-семантичне поле – неоднорідне структурне утворення, куди входять одиниці різних мовних рівнів. Ці утворення вможливають найбільш повні дослідження мовної картини світу тієї чи тієї нації. Очевидним є той факт, що асоціативно-семантичні поля особливо також важливі для осягнення контексту й підтексту літературного твору.

Творчість Вільяма Шекспіра яскраво репрезентує віяння епохи Відродження й роль мови як інструменту творення поліфонійного художнього світу, який є неодмінною складовою культурної спадщини того чи того історичного періоду. Ті образи, які автор згенерував, вражають не лише своєю художньою довершеністю й оригінальністю, а й багатством асоціативно-семантичних полів. Під час аналізу виявлено широкий діапазон асоціативів концепту «любов», де полярними точками є вічна духовна сила й смерть, а периферію формують краса, енергія, щастя, спокуса, гріх, ревності, хворобливий стан, зрада, рабство. Примітно, що в одному сонеті любов може викликати суперечливі асоціації, що ще більше увиразнює експресивний потенціал поетичних творів В. Шекспіра. Оскільки концепт «любов» є одним із домінувальних у митця, то дослідження асоціативно-семантичного поля розгляданого одиниці є важливим для формування цілісної картини індивідуального стилю письменника.

Ключові слова: асоціація, асоціативно-семантичне поле, концепт, любов, сонет, структура поля.

The article is concerned with the study of the associative-semantic field of the concept of «love» in the sonnets of William Shakespeare, which are distinguished not only by the richness of images, but also by deep philosophical reflections on life, human destiny, and the essence of love. The research is the result of the analysis of the units that form the complex associative-semantic field of the seme «love» as a multifaceted, often contradictory concept. The theme of love is one of the cross-cutting themes in the writer's sonnetary, and accordingly, the concept of «love» is dominant among others. It is noted that not only the inner world of the lyrical hero is built around it, but this image is a reflection of the artist's deep philosophical reflections.

The article provides a detailed analysis of the nature and structure of the associative-semantic field. The demarcation lines between three types of fields are drawn: semantic, associative and associative-semantic. It is concluded that the associative-semantic field is a heterogeneous structural formation, which includes units of different language levels. These formations allow for the most complete study of the linguistic picture of the world of a nation. It is obvious that associative-semantic fields are especially important for understanding the context and subtext of a literary work.

The works of William Shakespeare vividly represent the trends of the Renaissance and the role of language as a tool for creating a polyphonic artistic world, which is an integral part of the cultural heritage of a particular historical period. The images generated by the author impress not only with their artistic perfection and originality, but also with the richness of associative-semantic fields. The analysis revealed a wide range of associates of the concept of «love», where the polar points are eternal spiritual power and death, and the periphery is formed by beauty, energy, happiness, temptation, sin, jealousy, illness, betrayal, and slavery. It is noteworthy that love can evoke contradictory associations in one sonnet, which further emphasizes the expressive potential of Shakespeare's poetic works. Since the concept of «love» is one of the dominant ones in the poet's work, the study of the associative-semantic field of the unit under consideration is important for the formation of a holistic picture of the writer's individual style.

Key words: association, associative-semantic field, concept, love, sonnet, field structure.

Постановка проблеми. Завдяки докорінним змінам у методології наукових досліджень сучасна лінгвістика досліджує мову не як фор-

мальну статичну систему, а як таку, що запроєктована на виявлення механізмів її функціонування в нерозривному зв'язку з особливостями репре-

зентації навколишнього світу в свідомості людини й процесами концептуалізації знань. З огляду на це все більшої актуальності набуває студіювання вербальних асоціацій й семантичних полів.

Доведено, що представники національно-культурної спільноти вибирають ті чи ті асоціативні зв'язки залежно від етноспецифічної ментальності. У цьому зв'язку концепт «любов» посідає особливе місце в мовній картині кожного народу, репрезентуючи широкий спектр значеннєвих відтінків. Відтак можна простежити як зони перетину асоціативно-семантичних полів розгляданої одиниці в різних мовах, так й унікальність функціонування цього концепту в кожній нації.

Водночас констатуємо той факт, що асоціативно-семантичні поля тих чи тих концептів відіграють важливу, а подеколи й домінуючу роль у формуванні ідіостилю письменника. У такий спосіб національна концептосфера знаходить вияв у творчості митців. Як зауважує В. Хома, «потрапляючи в художній текст, концепт опиняється в художній картині світу, а саме у просторі ідіостилю письменника, наповнюється його асоціаціями, емоціями, думками, умовиводами, набуває естетичної специфіки й містить образні засоби вираження» [12, с. 143].

З-поміж митців епохи Відродження вирізняється постать Вільяма Шекспіра, твори якого репрезентують концептосферу англійського суспільства тих часів. Особливу нішу в його поетичній спадщині займає поняття «любов», яке вражає різноманіттям смислових відтінків. Занурення ж сучасної лінгвістики в глибинні структури мови дає можливість по-новому осмислити розкриття митцем окресленого концепту в сукупності його асоціативно-семантичних полів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учення про асоціативно-семантичні поля пройшло довгий шлях становлення. В античності Платон фіксував випадки пригадування за схожістю й суміжністю. Іншого відомого філософа Арістотеля вважають засновником асоціативної теорії. На його переконання, образи, що виникають без видимої зовнішньої причини, є продуктами асоціацій. Про асоціації в мові вперше зауважив німецький філософ і лінгвіст В. Гумбольдт, на переконання якого люди доторкаються тих самих інструментів свого Духа, завдяки чому в кожного у свідомості загораються подібні, хоча й не тотожні смисли [13]. Ці дослідження в слов'янському мовознавстві продовжив й конкретизував О. Потебня. Він характеризував внутрішню форму слова як асоціацію даного об'єкта з певним іншим об'єктом за однією головною

ознакою [8]. Мовознавець чітко розумів важливу роль мови в процесах становлення й розвитку людських знань про світ на основі психологічних процесів асоціації, на основі різних уявлень людини про явища, зафіксовані в мові як лексеми.

Значний внесок у дослідження вербальних асоціацій в українському мовознавстві зробила Н. Бутенко. Її перу належить «Словник асоціативних норм української мови» [2] та «Словник асоціативних означень іменників в українській мові» [3]. У 2000 році вийшла ґрунтовна монографія Д. Терехової «Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект)», де здійснено комплексне психолінгвістичне дослідження соматизмів у близькоспоріднених мовах, виявлено загальне й відмінне (специфічне) в семантичних асоціаціях носіїв цих мов [11]. У 2001 році Т. Ковалевською, Г. Сологуб та О. Савченко впорядкували й видали «Асоціативний словник української рекламної лексики».

Завдяки вагомим напрацюванням з теорії мовних полів (І. Гоцинець, С. Бибик, С. Єрмоленко, О. Кирилюк, С. Педченко, Л. Савченко, Н. Сологуб та ін.) розроблено вчення про наявність в текстах художнього дискурсу різних текстових мікросистем, специфіка яких зумовлена природою поетичної мови. Більшість науковців переконані, що в площині художнього тексту спільність семантичного й асоціативного поля незаперечна. До того ж представники когнітивної лінгвістики вважають, що асоціативне поле художнього твору – це згорнутий текст, який зі свого боку експлікує асоціативне поле слова [6]. З огляду на це перед науковцями відкриваються нові простори дослідження не лише сучасної літератури, а й переосмислення творів попередніх епох.

Різні аспекти творчості Шекспіра в українському літературознавстві досліджували А. Боковець, М. Габлевич, С. Ніколаєнко, О. Ніколенко, В. Ніконова, Л. Паламарчук, Ю. Сірук, О. Фоменко та ін. Водночас констатуємо той факт, що концептосфера й асоціативно-семантичні поля поетичних й драматичних творів великого генія малодосліджені. Тому актуальність пропонованої розвідки цілком очевидна.

Мета статті дослідити асоціативно-семантичне поле концепту «любов» як одного із домінуючих в інтимній ліриці В. Шекспіра.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантична система мови – один із наймасштабніших ярусів мовної структури, який «складається зі слів та їхніх значень» [6, с. 305]. На основі парадигматичних відношень слова формують лексико-семантичні поля – «групи слів зі спіль-

ною гіперсемою» [там же]. Тобто, як зауважує І. Гоцинець, «елементом, що забезпечує структурну єдність семантичного поля, визначено сему, яка входить до родосеми або й до видосеми наступних порядків, як-от дерево, кущ, трава» [4, с. 288]. За своєю будовою семантичне поле – складна ієрархічна система з ядром та периферією. Ядро виформовують найуживаніші слова, а периферію – синоніми, діалектизми тощо.

Все більшої популярності, а відтак й наукового обґрунтування набуває думка про те, що асоціації відіграють суттєву роль у групуванні слів у семантичні поля, оскільки лексика «закарбована» асоціативно у людській пам'яті [9]. Тому лінгвісти апелюють до функціонування асоціативних полів у мові. Ш. Баллі, засновник теорії асоціативного поля, зауважував, що мовна система є широкою мережею постійних мнемонічних асоціацій, подібних між собою у всіх суб'єктів мовлення [14]. Механізм утворення асоціацій у мові доволі складний. Досі точаться дискусії про домінуючі чинники вироблення асоціативних зв'язків між словами. Деякі вчені вважають, що в основі таких асоціацій лежать об'єктивний та соціальний досвід індивідуума, інші вказують на залежність від культурно-історичних традицій народу; Н. Бутенко звертає увагу на важливість статі інформанта для вибору реакції.

Асоціативне поле надає специфічну додаткову інформацію про слово, й на основі сукупності його асоціацій можлива більш адекватна характеристика значення слова. Проте варто зауважити, що асоціативне значення не тотожне власне значенню слова, оскільки воно лише відбиває особистий досвід індивіда, його суб'єктивне світосприйняття. Якщо семантичне поле об'єднує лексеми із загальною семою, то асоціативне згуртовує слова близькі за змістом, але не синонімічні. Тобто, асоціативні поля – ряди слів-асоціатів, що виникають у свідомості людини як реакція на

яке-небудь слово-стимул. Доцільно говорити про те, що семантичне поле й асоціативне існують не ізольовано, а в тісній взаємодетермінованості, тому мовознавці говорять про функціонування асоціативно-семантичного поля кожного слова, до складу якого входять одиниці семантичного, лексичного, текстового й когнітивного рівнів. Асоціативно-семантичне поле вирізняється тим, що відношення між його членами, як і в семантичному полі, зумовлені наявністю загальних сем, однак ті семи, які у вихідного слова мають периферійне семантичне поле, на асоціативному рівні можуть виявлятися в словах, для яких це значення стає ядерним. З огляду на це очевидними є симетрійні й асиметрійні параметри розгляданих полів (табл. 1).

Асоціативно-семантичне поле – неоднорідне структурне утворення, куди входять одиниці різних мовних рівнів. Ці утворення вможливають найбільш повні дослідження мовної картини світу тієї чи тієї нації.

В останні роки помітно зріс інтерес до вивчення цих складних лексичних утворень у літературознавчих дослідженнях, оскільки студіювання таких полів вможливило аналіз впливу слів на сприйняття читачем художніх текстів. Ці дослідження дають змогу зрозуміти, як слова й образи, створені з їх допомогою, взаємодіють між собою й генерують цілісний художній світ. Вважаємо, що асоціативно-семантичні поля особливо важливі для осягнення контексту й підтексту літературного твору.

З огляду на це особливої значущості набуває дослідження концептів, які функціонують як домінуючі в багатьох націях, а тому зараховані до глобальних. З-поміж них вирізняється концепт «любов», який часто потрактовують як своєрідну надкатегорію, що репрезентує духовний зв'язок індивіда з навколишнім світом. В. Кононенко розглядає любов як мораль-

Таблиця 1

Семантичне поле	Асоціативне поле	Асоціативно-семантичне поле
Значення й асоціації		
Сфокусоване на значенні слів, які утворюють одну семантичну групу	Охоплює слова, що викликають асоціації зі словом-стимулом	Включає слова, що мають схоже значення й подібні асоціації
Структура		
Має чітку структуру, що базується на значенні слів	Менш структуроване, більше залежить від індивідуальних асоціацій	Комбінує структурованість семантичного поля з динамікою асоціативного поля.
Рівень об'єктивності		
Найвищий рівень об'єктивності, базований на семантиці слова	Суб'єктивне, базоване на індивідуальних асоціаціях	Поєднує об'єктивність значень і суб'єктивність асоціацій, відображаючи комплексний підхід до осягнення слів та їхніх зв'язків.

но-етичне, абстрактно-емоційне почуття, зважаючи, що на розуміння слова накладаються філософські, етнічні, психологічні та інші позамовні чинники, які зрештою й визначають його комплексний характер [5, с. 113]. Цей концепт вирізняється тим, що, функціуючи як домінуючий у концептосферах багатьох націй, він позбавлений однозначного універсального трактування. Порівняємо дефенції зі Словника української мови в 11-ти томах [10, с. 564] та Collins Dictionary [15] (табл. 2).

Словник англійської мови подає вчетверо більше дефініцій любові, ніж український, що краще репрезентує значеннєві відтінки розгляданого поняття. Тексти художньої літератури засвідчують різноманіття виявів концепту «любов». До того ж твори яскраво репрезентують зміну трактування й розуміння розгляданого поняття крізь культурно-історичну призму. Наприклад, у творах античних авторів (Гомер, Сафо, Евріпід) любов репрезентовано через Ерос – пристрасть, пов'язану із тілесними бажаннями та потягом, однак саме він є джерелом творчої енергії. У середньовічній літературі любов розкрито в контексті лицарських ідеалів і релігійних цінностей. Різнопolarно, часто зіткнутою із протиріч, генерує образ любові у своїх сонетах Вільям Шекспір як один із наймайстерніших представників епохи Відродження. У своїх поетичних творах він репрезентує як суспільне розуміння концепту «любов», так й індивідуально-авторське. Асоціативно-семантичні поля розглядової одиниці в сонетарії митця вражають

своєю строкатістю й багатогранністю, оскільки включають широкий спектр значень й образів. В. Шекспір послуговується цим концептом для розкриття складних взаємодетермінованих зв'язків між коханням, часом, красою, життям, стражданнями й смертю.

По-особливому представлена любов у сонеті № 18, де наскрізною асоціацією до неї є літній день з багатою палітрою його барв, що підкреслює красу почуття і в той самий час його плінність: *So long as men can breathe, or eyes can see, / So long lives this, and this gives life to thee* [16, с. 20]. У сонеті ж «Let me not to the marriage of true minds» (№ 116) митець генерує потужне асоціативно-семантичне поле любові як непохитної, нездоланної сили. Вона – це провідна зоря життя: *Love is not love / which alters when it alteration finds, / Or bends with the remover to remove; It is the star to every wandering bark, / Whose worth's unknown, although his height be taken* [16, с. 118]. Таке кохання викликає у свідомості читача образ моральної чистоти й духовної сили. Однак сонет «My mistress' eyes are nothing like the sun» повністю контрастує з попередніми двома, оскільки автор вимальовує любов як щось занадто реалістичне, позбавлене ідеалізації. Загадковий сум, буденщина, надмірна простота виформовують асоціативно-семантичне поле розгляданого концепту в цьому сонеті.

Беручи до уваги інші сонети В. Шекспіра, можемо констатувати, що слово-стимул «любов» має такі асоціативно-семантичні зв'язки зі словами-асоціатами:

Таблиця 2

Словник української мови в 11-ти томах	Collins Dictionary
1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі. 2. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-небудь, чого-небудь; глибока повага, шанобливе ставлення до людини. 3. Інтерес до чого-небудь; внутрішній, духовний потяг до чого-небудь; пристрасть до чого-небудь, Т. IV, с. 564	1. If you love someone, you feel romantically or sexually attracted to them, and they are very important to you. 2. Love is a very strong feeling of affection towards someone who you are romantically or sexually attracted to. 3. You say that you love someone when their happiness is very important to you, so that you behave in a kind and caring way towards them. 4. Love is the feeling that a person's happiness is very important to you, and the way you show this feeling in your behaviour towards them. 5. If you love something, you like it very much. 6. You can say that you love something when you consider that it is important and want to protect or support it. 7. Love is a strong liking for something, or a belief that it is important. 8. Your love is someone or something that you love. 9. If you would love to have or do something, you very much want to have it or do it. 10. Some people use love as an affectionate way of addressing someone. 11. In tennis, love is a score of zero. 12. You can use expressions such as «love», «love from», and «all my love», followed by your name, as an informal way of ending a letter or email to a friend or relation.

1) вічна краса: *To me, fair friend, you never can be old, For as you were when first your eye I eyed, Such seems your beauty still* (сонет № 104) [16, с. 106];

2) незмінна особлива енергія: *But these particulars are not my measure; / All these I better in one general best: / Thy love is better than high birth to me, / Richer than wealth, prouder than garments' cost, / Of more delight than hawks or horses be* (сонет № 91) [16, с. 93];

3) чистота почуттів: *Let me confess that we two must be twain, / Although our undivided loves are one; lest my bewailed guilt should do thee shame, / Nor thou with public kindness honour me, / Unless thou take that honour from thy name: / But do not so, I love thee in such sort, / As thou being mine, mine is thy good report* (сонет № 36) [16, с. 38];

4) джерело розради, зцілення: *Happy I think on thee, – and then my state, / Like to the lark at break of day arising / From sullen earth, sings hymns at heaven's gate; / For thy sweet love remember'd such wealth brings / That then I corn to change my state with kings* (сонет № 29) [16, с. 31];

5) найбільше багатство й щастя: *Then happy I, that love and am beloved / Where I may not remove nor be removed* (сонет № 25) [16, с. 27];

6) спокуса й гріх: *For I have sworn thee fair, and thought thee bright, / Who art as black as hell, as dark as night* (сонет № 147) [16, с. 149];

7) хворобливий стан й страждання: *My love is as a fever longing still, / For that which longer nurseth the disease* (сонет № 147) [16, с. 149];

8) зрада й моральні протиріччя: *Those pretty wrongs that liberty commits, / When I am sometime absent from thy heart, / Thy beauty, and thy years full well befits, / For still temptation follows where thou art* (сонет № 41) [16, с. 43];

9) самолюбство: *Sin of self-love possesseth all mine eye / And all my soul, and all my every part; /*

And for this sin there is no remedy, / It is so grounded inward in my heart (сонет № 62) [16, с. 64];

10) ревності: *Nor dare I question with my jealous thought / Where you may be, or your affairs suppose* (сонет № 57) [16, с. 59];

11) рабство: *Being your slave what should I do but tend, / Upon the hours, and times of your desire?* (сонет № 57) [16, с. 59];

12) основа й джерело життя: *For nothing this wide universe I call, Save thou, my rose; in it thou art my all* (сонет № 109) [16, с. 111];

13) смерть, плинність життя: *No longer mourn for me when I am dead / Than you shall hear the surly sullen bell / Give warning to the world that I am fled / From this vile world with vilest worms do dwell: / Nay, if you read this line, remember not / The hand that writ it, for I love you so, / That I in your sweet thoughts would be forgot, / If thinking on me then should make you woe.* (сонет № 71) [16, с. 73];

14) гріховна спокуса: *The expense of spirit in a waste of shame / Is lust in action; and till action, lust / Is perjured, murd'rous, bloody, full of blame, Savage, extreme, rude, cruel, not to trust* (сонет № 129) [16, с. 131].

Висновки. Дослідження вияву асоціативно-семантичного поля «любов» у сонетарії В. Шекспіра дає змогу висновкувати про своєрідну індивідуалізацію цього концепту. Митець виформовує оригінальне втілення розгляданого концепту, мозаїчно зіткане з часто різнополярних асоціатив. До класичних елементів поля, таких як: щирість, чистота, щастя – автор нашаровує опозиційні семи (зрада, гріх, хвороби). Тому любов як один із домінуючих образів у творах В. Шекспіра є надсуперечливим. Це репрезентує особливе світосприйняття письменника, й такий образ є невід'ємною частиною його самобутнього ідіостилію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асоціативний словник української рекламної лексики / упор. Т. Ю. Ковалевський, Г. Д. Сологуб, О. В. Савченко. Одеса : Астропринт, 2001. 116 с.
2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища шк., 1979. 120 с.
3. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. Л. : «Вища школа», 1989. 324 с.
4. Гоцинець І. Поняття «асоціативно-семантичне поле» у різних галузях лінгвостилістики. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2016. С. 285–293.
5. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: Монографія. Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
6. Кочерган М. П. Лексико-семантична система. *Українська мова: Енциклопедія* / голова редкол. В. М. Русанівський. К. : «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 2007. С. 282–284.
7. Ніконова В. Г. Системна організація асоціативно-сміслового поля художнього концепту (на матеріалі трагедій Шекспіра). *Studia Germanica et Romanica. Серія «Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання»*. Донецьк : Донецьк. нац. ун-т, 2007. Т. 4, № 3 (12). С. 61–73.
8. Потебня О. Думка й мова (фрагменти): Слово. Знак. Дискурс. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред.: М. Зубрицької. Львів, 1996. С. 23.

-
9. Савченко Л. Г. До питання про семантичне поле поетичної лексики. *Українська мова: історія і стилі* : зб. наук. праць. Х. : Видво «Основа» при ХДУ, 1992. С. 141–160.
 10. СУМ : Словник української мови : в 11-ти томах / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка. 1973. Т. IV. 840 с.
 11. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект. К. : КДЛУ, 2000. 244 с.
 12. Хома В. П. До проблеми концепту у тексті художнього твору. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка*. 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 143–147.
 13. Alexander von Humboldt. *Selected Writings* / Edited and Introduced by Andrea Wulf. Knopf Doubleday Publishing Group, 2018. 840 p.
 14. Bally Ch. *Linguistique generale et linguistique francaise*. Berne Francke, 1965. 440 p.
 15. Collins Online Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/love> (дата звернення 25.08.2024).
 16. Shakespeare W. *The Sonnets*. K. : KM Boks Publising Group. 2019. 160 p.